

ANNA SYLWESTRZAK

Problemy zarządzania majątkiem osobistym małżonka cierpiącego na demencję *Uwagi de lege lata i de lege ferenda*

Problems of Managing the Personal Property of a Spouse Suffering from Dementia. Comments on the Current Legal Status and Postulates of Reform

The author analyses a situation in which a married person loses the ability to run their affairs in personal property management due to dementia disorders. She proposes a reform of the provisions of the Family and Guardianship Code intended to support people suffering from mental disorders when the patient has not previously appointed a proxy and, due to his current mental state, cannot appoint one anymore, and incapacitation appears as too far-reaching, and thus disproportionate and unnecessary interference in the legal sphere of the person. Therefore, this paper is a voice in the ongoing discussion on raising the standards and making the protection of older adults more flexible in the sphere of private law.

ANNA SYLWESTRZAK doktor habilitowany nauk prawnych
profesor Uniwersytetu Gdańskiego
ORCID – 0000-0001-8346-1926 / e-mail: a.sylwestrzak@interia.pl

SŁOWA KLUCZOWE: Reprezentacja
małżonka, zarząd majątkiem
osobistym, skutki prawne demencji
małżonka

KEYWORDS: Spouse representation,
personal property management, legal
consequences of a spouse's dementia

1 | Wprowadzenie

Według prognoz demograficznych odsetek ludzi starszych w polskim społeczeństwie będzie wzrastać^[1], wobec czego w niedalekiej przyszłości przyjdzie się mierzyć ze skutkami coraz liczniejszych chorób, w których wiek stanowi czynnik ryzyka. Do tej grupy chorób zalicza się chorobę Alzheimera^[2], chorobę naczyń krwionośnych i inne zespoły otępienne, których symptomem jest demencja, czyli inaczej otępienie. Demencję uważa się za stan kliniczny, obejmujący łącznie symptomy zaburzeń poznawczych i behawioralnych^[3], co przejawia się w obniżeniu sprawności intelektualnej, osłabieniu pamięci, zaburzeniach psychotycznych i zaburzeniach nastroju^[4]. Chory może wykazywać zaburzenia mowy, ma trudność w rozpoznawaniu ludzi, posługiwaniu się przedmiotami, a także inne zaburzenia funkcji wykonawczych^[5]. Objawy te mogą pojawić się gwałtownie, jak w przypadku zaburzeń krążenia mózgowego, których

¹ Szacuje się, że do roku 2035 udział osób w wieku co najmniej 65 lat zbliży się do ¼ ogółu społeczeństwa w Polsce – szerzej Piotr Błędowski, „Konsekwencje procesu demograficznego starzenia się ludności jako zadanie dla administracji publicznej”, [w:] *Raport na temat sytuacji osób starszych w Polsce*, red. Piotr Błędowski, Barbara Szatur-Jaworska, Zofia Szweda-Lewandowska, Paweł Kubicki (Warszawa: Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, 2012), 35-40. Jednocześnie badania wskazują na 2-krotny wzrost z każdym pięcioleciem w populacji powyżej 65. roku życia, zarówno częstości występowania, jak i zapadalności na choroby otępienne – tak Grzegorz Opala, „Epidemiologia otępień w perspektywie prognoz demograficznych”, [w:] *Choroby otępienne. Teoria i praktyka*, red. Jerzy Leszek (Wrocław: Wydawnictwo Continuo, 2003), 31.

² Choroba Alzheimera jest uważana za najczęstszą przyczynę otępienia, dotyczy ona bowiem 60 % przypadków demencji, a wraz z wiekiem zwiększa się prawdopodobieństwo jej wystąpienia – w wieku 60 lat wynosi około 1 %, ale już w wieku 80 lat wzrasta do około 20 % – szerzej Andrzej Kiejna, „Epidemiologia choroby Alzheimera”, [w:] *Choroby otępienne. Teoria i praktyka*, red. Jerzy Leszek (Wrocław: Wydawnictwo Continuo, 2003), 25.

³ Kornelia Kędziora-Kornatowska, Anna Polak-Szabela, „Zaburzenia otępienne w populacji osób powyżej 60. Roku życia”, [w:] *Psychogeriatrya*, red. Mateusz Cybulski, Napoleon Waszkiewicz, Elżbieta Krajewska-Kuśak, Kornelia Kędziora-Kornatowska (Warszawa: PZWL Wydawnictwo Lekarskie, 2022), 13.

⁴ Tomasz Gabryelewicz, „Czym jest otępienie?”, [w:] *Otępienie w praktyce*, red. Tomasz Gabryelewicz, Anna Barczak, Maria Barcikowska (Poznań: Termedia Wydawnictwa Medyczne, 2018 r), 11-15.

⁵ Serge Gauthier, Pedro Rossa-Neto, „Wstęp do rozpoznania otępienia”, [w:] *Demencja. Trafna diagnoza*, red. Serge Gauthier, Pedro Rossa-Neto (Warszawa: PZWL Wydawnictwo Lekarskie, 2011), 1-5.

przyczyną jest udar, albo też – jak w przypadku choroby Alzheimera – nasilać się stopniowo z biegiem lat^[6]. Należy przy tym zauważyć, że w przypadku osób starszych większość chorób, których symptomem jest demencja, ma charakter nieodwracalny^[7].

Demencja utrudnia choremu funkcjonowanie w obrocie, co polega na tym, że w przypadku, gdy zachowuje on jeszcze aktywność, jego oświadczenia woli bywają często dotknięte wadą, a zwłaszcza błędem bądź brakiem świadomości lub swobody. Z kolei gdy objawy demencji przejawiają się biernością, chory nie jest w stanie złożyć żadnego oświadczenia, co uniemożliwia mu załatwienie nawet podstawowych spraw. Jako prawne remedium na problemy, u których źródeł tkwią zaburzenia psychiczne, tradycyjnie wskazywano instytucję ubezwłasnowolnienia, dzięki której dotknięty demencją senior może uzyskać pomoc i reprezentację kuratora bądź opiekuna, najczęściej w osobie współmałżonka (art. 176 k.r.o.). Należy jednak zauważyć, że ubezwłasnowolnienie stało się ostatnio przedmiotem szerokiej krytyki doktrynalnej, jako instytucja nieadekwatna do oczekiwań nowoczesnego społeczeństwa, a przede wszystkim sprzeczna ze standardami ratyfikowanej przez Polskę w dn. 6.09.2012 r. Konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych. Wobec tego zgłaszane są postulaty zastąpienia ubezwłasnowolnienia innymi rozwiązaniami prawnymi, jak np. pełnomocnictwo opiekuńcze^[8], które realizowałyby model określany jako wspomagane podejmowanie decyzji (*supported decision-making*)^[9].

---

⁶ June Andrews, *Demencja. Kompleksowy przewodnik po chorobie* (Gdańsk: Wydawnictwo Harmonia, 2017), 32-33.

⁷ Pośród odwracalnych form otępienia wymienia się np. niedobór witaminy B12 i kwasu foliowego, depresję oraz zapalenie układu limbicznego, zob. Mihael Oberholzer, Claudio Bassetti, Réne Müri, Kristina Göhl, Ansgar Felbecker, Georg Kägi, Lilian de Cassai, Uwe Herwig, Dominik Zieglgänsberger, „Postacie otępienia”, [w:] *Choroby otępienne*, red. Konrad Rejda (Wrocław: Edra Urban & Partner, 2020), 78-81.

⁸ Zob. Joanna Greguła, „Przedstawicielstwo opiekuńcze – projekt nowej instytucji w prawie rodzinnym” *Krakowski Przegląd Notarialny*, nr 2 (2016): 17 i Piotr Machnikowski, „Pełnomocnictwo opiekuńcze w pracach Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego w latach 2012-2015” *Rejent*, nr 5 (2016): 50; Marta Pasięka-Kuzara, „Bliski koniec instytucji ubezwłasnowolnienia?” *Transformacje Prawa Prywatnego*, nr 2 (2021): 93-101.

⁹ Np.: Ulrich Ernst, „Ubezwłasnowolnienie” *Transformacje Prawa Prywatnego*, nr 4 (2010): 31; Daniel Lubowiecki, *Ubezwłasnowolnienie w Polsce w świetle standardów Rady Europy* (Łódź-Warszawa: Archaeograph, 2020), 134-135; Małgorzata Szeroczyńska, „Mozolna droga ku likwidacji instytucji ubezwłasnowolnienia”, [w:] *Prawa osób z niepełnosprawnością intelektualną lub psychiczną w świetle*

Mając to na uwadze należy przede wszystkim poszukiwać takich narzędzi ochrony interesów osób starszych w obrocie, które nie spowodują prawnego ich wykluczenia (jak to ma miejsce w przypadku ubezwłasnowolnienia, przez umniejszenie zdolności do czynności prawnych), naruszając tym samym ich godność.

W niniejszym artykule zostanie dokonana analiza unormowań dotyczących zarządu majątkiem osobistym małżonka, w tym zwłaszcza art. 29 k.r.o., w celu ustalenia, w jakim stopniu zapewnia on ochronę interesów małżonka dotkniętego demencją. Wobec niejednoznaczności pojęcia zarządu, wyjaśnienia wymaga, że wzorem nomenklatury zastosowanej w art. 511 k.r.o. pojęcie to będzie używane w niniejszym opracowaniu w znaczeniu szerokim, obejmującym zarówno działania w ramach cudzego interesu, jak i działanie samego zainteresowanego we własnej sferze prawnej^[10]. Ze względu na ramy opracowania pominięte jednak zostaną zagadnienia zarządu majątkiem wspólnym małżonków, które zasługiwałyby na odrębną pogłębioną analizę. W wyniku powziętych rozważań zostanie podjęta próba zarysowania kierunku reformy, mającej zapewnić wsparcie osobom cierpiącym na otępienie, a pozostających w związku małżeńskim. Skoro można prognozować, że z biegiem czasu ubezwłasnowolnienie, przynajmniej w obecnej postaci, nie będzie miało w prawie polskim racji bytu, co odpowiadałoby współczesnym trendom europejskim^[11], poszukiwanie innych rozwiązań zapewniających seniorom reprezentację, jak również chroniących ich przed nadużyciami innych osób, wydaje się bardzo potrzebne. Postulaty takie mogą bowiem dostarczyć niezbędnych materiałów do dokonania kompleksowej reformy prawa cywilnego, zmierzającej nie tylko do przesądzenia o dalszych losach ubezwłasnowolnienia, ale też

---

międzynarodowych instrumentów ochrony praw człowieka, red. Dorota Pudzianowska (Warszawa: Wolters Kluwer, 2014), 164; Magdalena Wilejczyk, *Zagadnienia etyczne części ogólnej prawa cywilnego* (Warszawa: C.H. Beck, 2014), 157-158; Monika Zima, „Ubezwłasnowolnienie osób z niepełnosprawnością intelektualną w świetle Konstytucji RP oraz Konwencji o Prawach Osób Niepełnosprawnych”, [w:] *Studium nad potrzebą ratyfikacji przez Rzeczpospolitą Polską Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych*, red. Krzysztof Kurowski (Łódź: Wydawnictwo Kurza Stopka J. Tytuś Malak, 2010), 59.

¹⁰ Pojęcie zarządu z reguły odnosi się do działania w cudzym interesie, a jednym z wyjątków jest właśnie art. 511 k.r.o. – tak Stanisław Rzonca, „Instytucja zarządu w prawie cywilnym a zarząd majątkiem wspólnym małżonków” *Studia Cywilistyczne*, t. xxxi (1981): 117-118.

¹¹ Jolanta Drobot, „Ubezwłasnowolnienie całkowite na tle rozwiązań europejskich” *Radca Prawny*, nr 1 (2020): 115-132.

podwyższenia standardów ochrony osób starszych w ramach poszczególnych instytucji prawnych, w tym z zakresu prawa rodzinnego.

2 | Zarząd zastępczy majątkiem osobistym małżonka na podstawie art. 29 k.r.o. – uwagi ogólne

Niezależnie od rodzaju ustroju majątkowego małżonków, każdy z małżonków zarządza swym majątkiem osobistym samodzielnie. Reguła ta jest wyraźnie proklamowana w k.r.o. wprawdzie tylko w odniesieniu do ustroju umownej rozdzielności majątkowej (art. 511 k.r.o.), jednak nie budzi wątpliwości również na gruncie ustroju wspólności (ustawowej i umownej) co do majątków osobistych małżonków, jako że wynika z ogólnych zasad prawa cywilnego^[12].

W przypadku, gdy jeden z małżonków nie może poprowadzić swojej sprawy i nie ustanowił ku temu pełnomocnika, z pomocą przychodzi art. 29 k.r.o., wprowadzający tzw. zarząd zastępczy, w świetle którego w razie przemijającej przeszkody, która dotyczy jednego z małżonków pozostających we wspólnym pożyciu, drugi małżonek może za niego działać w sprawach zwykłego zarządu. W myśl dominującego poglądu przedmiotem zarządu, którego dotyczy wspomniane unormowanie, jest majątek osobisty małżonka doznającego przeszkody^[13], przy czym przepis ten uważa się za źródło przedstawicielstwa ustawowego w zakresie i przy spełnieniu przesłanek w nim określonych^[14]. Zalet tej instytucji

¹² Ograniczenia samodzielnego lub swobodnego zarządu majątkiem osobistym występują natomiast w ramach niektórych ustrojów przymusowych, ze względu na przyczynę ich powstania; zagadnienie to można w tym miejscu jedynie zasygnalizować, ponieważ wykracza poza zakres niniejszych rozważań.

¹³ Tak np. Grzegorz Jędrejek, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz do art. 1-616* (Warszawa: Wolters Kluwer, 2013), 134. Odmiennie Krzysztof Gołębiowski, który uważa, że art. 29 k.r.o. umocowuje małżonka również do zarządu majątkiem wspólnym w imieniu współmałżonka: Krzysztof Gołębiowski, „Pojęcie zarządu na przykładzie art. 29 k.r.o.” *Kwartalnik Prawa Prywatnego*, nr 1 (2019): 127-128. Rozstrzygnięcie tej kwestii nie jest jednak konieczne w ramach niniejszego opracowania.

¹⁴ M.in.: Tadeusz Smoczyński „Prawa i obowiązki małżonków”, [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. XI, *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, red. Tadeusz Smoczyński (Warszawa: C.H. Beck, 2014), 233.

upatruje się w możliwości zapewnienia ciągłości zarządu majątkiem osobistym w sytuacji awaryjnej, w której małżonek doznający przeszkody nie ustanowił pełnomocnika,^[15] a podstawę zaufania wobec upoważnionego małżonka, pozwalającą przyjąć, że będzie się on kierował interesem reprezentowanego, ma zapewniać przesłanka pozostawania małżonków we wspólnym pożyciu^[16]. Zakres spraw zwykłego zarządu, który wytycza granice umocowania, jest wystarczający, by dokonać bieżących czynności nie tylko w celu zachowania substancji tego majątku w stanie nie pogorszonym, ale także w zakresie realizowania zwykłych potrzeb rodziny, co umożliwi zwłaszcza wymienione przykładowo w art. 29 k.r.o. pobieranie przypadających małżonkowi należności (*lege non distinguente* – w postaci świadczeń pieniężnych i niepieniężnych), które, jeżeli kwalifikują się jako dochody z majątku osobistego, w ustroju ustawowym zasilają przecięć majątek wspólny (art. 31 § 2 p. 2 k.r.o.). Umocowany małżonek może dokonywać w tym zakresie zarówno czynności prawnych, jak również procesowych oraz faktycznych^[17], przy czym, poza możliwością osobistego działania, może on ustanowić pełnomocnika, co mogłoby okazać się korzystne zwłaszcza ze względu na wymagający szczególnych kompetencji charakter czynności. Małżonek, na rzecz którego czynności miałyby być podejmowane, może jednak wyłączyć ustawowe umocowanie, wyrażając w dowolnej formie sprzeciw, który, z uwagi na względy bezpieczeństwa obrotu, jest w myśl art. 29 k.r.o. skuteczny wobec osób trzecich, o ile był im wiadomy.

¹⁵ Tak jeszcze na gruncie Kodeksu rodzinnego z 1950 r. Józef Piątoski, *Stosunki majątkowe między małżonkami* (Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze, 1955), 73.

¹⁶ Na gruncie art. 29 k.r.o. prezentowane jest w doktrynie wąskie rozumienie pożycia, które powinno obejmować element wspólnego zamieszkania – tak Józef Piątoski „Wzajemna reprezentacja małżonków”, [w:] *System prawa rodzinnego i opiekuńczego*, red. Józef Piątoski (Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź: Ossolineum, 1985), 271-272. Pogląd ten, wobec zmieniających się realiów społecznych spotyka się obecnie coraz częściej z trafną krytyką, ponieważ prowadzi on do pozbawienia mieszkających oddzielnie małżonków możliwości udzielenia niezbędnej pomocy pomimo, iż pozostają we wspólnym pożyciu – zob. np. Tomasz Sokołowski „Komentarz do art. 29 k.r.o.”, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. Henryk Dolecki, Tomasz Sokołowski (Warszawa: Wolters Kluwer, 2013), 113 i Marta Jadczyk-Żebrowska, *Prawa i obowiązki małżonków* (Warszawa: Wolters Kluwer, 2017), 158.

¹⁷ W tym ostatnim przypadku nie będzie on więc uznawany za gestora w rozumieniu art. 752 k.c. – Marek Sychowicz „Komentarz do art. 29 k.r.o.”, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. Kazimierz Piasecki (Warszawa: Lexis Nexis, 2011), 175.

Przedstawiona instytucja odgrywa w praktyce rolę narzędzia pomocy i wsparcia dla małżonka, który nie może samodzielnie dokonać czynności zarządu. Należy przy tym podkreślić, że chroni ona nie tylko interes reprezentowanego małżonka (pozwalając np. uniknąć uszczerbku w majątku osobistym), ale także interes rodziny w rozumieniu art. 27 k.r.o., ponieważ skorzystanie z przedstawicielstwa pozwala m.in. na pozyskanie środków z majątku osobistego małżonka potrzebnych do zaspokojenia potrzeb rodziny^[18]. Jej znaczenie uwypukla się zatem zwłaszcza na gruncie ustrojów rozdzielności umownej, ponieważ w braku majątku wspólnego, z którego można by czerpać środki na bieżące utrzymanie, zaspokajanie potrzeb rodziny, wymaga pozyskania tych środków z majątków osobistych małżonków, co wymaga podejmowania czynności zarządu tymi majątkami. W ustrojach rozdzielności majątkowej wykonanie obowiązku alimentacyjnego (art. 27 k.r.o.) następuje dzięki dokonywaniu bieżących czynności zarządu majątkami osobistymi, bez których rodzina nie może prawidłowo funkcjonować.

Dla oceny dopuszczalności wykorzystania przedstawicielstwa ustawowego z art. 29 k.r.o., w przypadku gdy jeden z małżonków cierpi na demencję, kluczowa jest analiza przesłanki przemijającej przeszkody. W orzecnictwie przyjmuje się, że za przeszkodę uznać należy okoliczności, które uniemożliwiają lub znacznie utrudniają osobiste działanie reprezentowanego, a jej „przemijający” charakter oznacza, że nie jest ona trwała^[19], o czym powinno rozstrzygać uzasadnione w chwili dokonywania czynności przypuszczenie, że okoliczności te po pewnym czasie ustaną^[20]. Należy zauważyć, że rozumienie wynikającej z art. 29 k.r.o. cechy „przemijalności” przeszkody, której doznaje małżonek, wykazuje w literaturze rozbieżności^[21], przy czym za trafne należałoby uznać te poglądy, które wyznaczają granice kompetencji małżonka w sposób minimalizujący ich nadużywanie.

---

¹⁸ Szerzej Magdalena Gołowkin-Hudała, „Obowiązek zaspokajania potrzeb rodziny wobec podeszłego wieku małżonków”, [w:] *Prawne aspekty starości*, red. Aleksandra Wilk, Magdalena Gołowkin-Hudała (Warszawa: Difin, 2014), 67-82.

¹⁹ Postanowienie SN z dn. 24.05.2012 r., II CSK 466/11, LEX nr 1211145.

²⁰ Szymon Słotwiński, „Dochodzenie roszczeń odszkodowawczych w świetle art. 29 k.r.o.” *Acta Iuris Stetinensis*, nr 9 (2015): 111.

²¹ Np. co do rozumienia jej jako krótkotrwałej, za czym opowiada się Seweryn Szer, *Prawo rodzinne* (Warszawa: PWN, 1966), 94. Większość nowszych wypowiedzi wskazuje jednak, że krótki czas nie może być wyłącznym wyznacznikiem „przemijalności”, gdyż okoliczności sprawy mogą przemawiać za uznaniem za przemijającą nawet dłuższej trwającej przeszkody – tak np. Jadczak-Żebrowska, *Prawa i obowiązki małżonków*, 160.

Ryzyko zbyt swobodnej interpretacji przesłanek z art. 29 k.r.o. polega na stworzeniu możliwości przejścia zarządu majątkiem osobistym współmałżonka w sytuacjach tego niewymagających. Z tego względu na uwagę zasługuje postulat, by co do zasady chwilowa nieobecność^[22], a tym bardziej sytuacja, w której małżonek mający możliwość dokonania czynności, jest bez swej wiedzy o tym wyręczany przez drugiego małżonka z oczywiście błahego powodu, nie była kwalifikowana jako umocowująca do reprezentacji, gdyż prowadziłyby to do legalizowania celowego wkraczania małżonka w cudzą sferę prawną, aby z premedytacją narzucić współmałżonkowi swoją wolę. Brzmienie art. 29 k.r.o. nie pozwala jednak określić z góry ostrych granic czasowych, zatem każdy przypadek należy kwalifikować *ad casum*. Przykładowo, pomimo zgłoszonych wyżej zastrzeżeń, nawet chwilowa niedyspozycja małżonka mogłaby, jak się wydaje, wyczerpywać jednak omawianą przesłankę, jeśli sprawa ma charakter nagły, a natychmiastowe dokonanie czynności pozwoli zapobiec szkodzie, albo przynajmniej znacznym niedogodnościom. Z drugiej strony należy zgodzić się z wyłączeniem umocowania małżonka w sytuacjach, gdy utrzymywałoby się zbyt długo, by pozostać poza wszelką kontrolą. Tak będzie w przypadku, gdy przeszkoda ma wprawdzie charakter przemijający, ale jednocześnie długotrwały, przewlekły^[23], liczony latami. Jako typowy przykład przeszkody w rozumieniu art. 29 k.r.o. wskazuje się chorobę, za wyjątkiem chorób nieuleczalnych, trwale wyłączających możliwość działania chorego^[24].

3 | Środki ochrony małżonka cierpiącego na demencję w zakresie zarządu jego majątkiem osobistym – uwagi *de lege lata*

Wobec przedstawionych wyżej uwag można przyjąć, że demencja mogłaby w określonych przypadkach wyczerpywać przesłankę przemijającej

²² Np. wyjście na chwilę „na miasto” – tak Stefan Breyer, Stanisław Gross, „Komentarz do art. 29 k.r.o.”, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. Maurycy Grudziński, Jerzy Ignatowicz (Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze, 1966), 47.

²³ Krystyna Gromek, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz* (Warszawa: C.H. Beck, 2004), 124.

²⁴ Np. Marek Antas „Komentarz do art. 29 k.r.o.”, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy*, red. Mariusz Załucki (Warszawa: C.H. Beck, 2023), 177.

przeszkody, o której mowa w art. 29 k.r.o., pozwalając małżonkowi chorego podejmować działania w zakresie zarządu jego majątkiem osobistym. Mowa tu jednak tylko o takich sytuacjach, gdy zaburzenia utrudniające bądź uniemożliwiające małżonkowi działanie są przejściowe, a zatem gdy w chwili dokonywania czynności uzasadnione jest przypuszczenie, że mamy do czynienia jedynie z epizodycznym obniżeniem sprawności, po którym małżonek wróci (choćby znów tylko przemijająco) do stanu umożliwiającego występowanie w obrocie. Jak wskazuje się w literaturze z zakresu psychiatrii, stany zaburzeń funkcji poznawczych, nie wykluczające definitywnie chorego z życia społecznego, charakterystyczne są dla początkowego stadium stopniowo rozwijającej się demencji^[25]. W tym okresie, w przypadku gdy chory małżonek, np. z powodu zaburzenia pamięci, nie jest w stanie podjąć właściwej czynności zarządu, a zwłaszcza złożyć niewadliwego oświadczenia woli, drugi małżonek znajduje w art. 29 k.r.o. umocowanie do działania, zwłaszcza gdy czynność ma charakter nagły, a odroczenie jej do czasu, gdy sprawność umysłowa chorego się poprawi, pociągałoby naruszenie jego interesów bądź chronionych prawnie interesów rodziny.

Wraz z upływem czasu objawy demencji ulegają jednak pogłębieniu, a zarazem utrwaleniu, w związku z czym chory faktycznie traci samodzielność życiową, a w sferze prawnej – zdolność do złożenia oświadczenia woli nie obciążonego wadą, a w końcu możliwość składania oświadczeń woli w ogóle. Ubezważnienie osób, wobec których zachodzą ku temu przesłanki, nie jest jednak w Polsce regułą i w praktyce osoby starsze cierpiące na demencję znajdują się często pod faktyczną pieczęć małżonka lub innej osoby bliskiej, określanej niekiedy jako „opiekun faktyczny”^[26]. Wejście sprawnego małżonka w tę rolę stanowi zwykle konieczność życiową, wynikającą z sytuacji społecznej w rodzinie, motywowane jest poczuciem odpowiedzialności za swego partnera życiowego, a także

---

²⁵ Np. w przypadku choroby Alzheimera w fazie łagodnego otępienia chory mieszka jeszcze zazwyczaj sam, niekiedy prowadzi jeszcze samochód, zob. Tomasz Gabryelewicz, „Otępienie rzekome”, [w:] *Otępienie w praktyce*, red. Tomasz Gabryelewicz, Anna Barczak, Maria Barcikowska (Poznań: Termedia Wydawnictwa Medyczne, 2018), 73-74. Okres, w którym chory na chorobę Alzheimera zachowuje zdolność do samodzielnego życia w środowisku dzielony jest na dwa etapy: początek choroby, który trwa średnio 7 lat oraz lekka choroba Alzheimera – 2 lata; tak Bożena Grochmal-Bach, *Cierpienie osób z otępieniem typu Alzheimera. Podejście terapeutyczne* (Kraków: Wydawnictwo WAM, 2007), 36.

²⁶ Leszek Kociucki, *Zdolność do czynności prawnych osób dorosłych i jej ograniczenia* (Warszawa: C.H. Beck, 2011), 282-283.

więzią emocjonalną łączącą opiekuna faktycznego z chorym^[27]. Dochodzi wówczas do faktycznego przejmowania przez sprawującego pieczę małżonka pełni ciężaru prowadzenia gospodarstwa domowego, a nadto troski o osobę chorego małżonka i jego sprawy majątkowe. W tym ostatnim zakresie małżonek często kontynuuje wykonywanie zwykłego zarządu majątkiem chorego: pobiera przypadające mu należności, by przeznaczyć je na potrzeby rodziny, zaciąga zobowiązania dotyczące napraw lub wymiany zużytych sprzętów, stanowiących formalnie składnik majątku osobistego chorego, lecz używanych przez domowników, a także pokrywa ich koszty eksploatacyjne. Czynności takie nie znajdują jednak już oparcia w art. 29 k.r.o., ponieważ wykraczają poza granice ustawowego umocowania. Przeszkoda wyłączająca reprezentowanego od działania uległa bowiem utrwaleniu. Można zatem postawić hipotezę, że w obrocie występuje znaczny odsetek czynności wadliwych z powodu przekroczenia przez małżonka granic umocowania, a z powodu prognozowanych uwarunkowań społecznych odsetek ten będzie wzrastał. Czynności prawne małżonka można wówczas kwalifikować jako czynności dokonane przez rzekomego pełnomocnika, choć zawarte umowy w opisanych uwarunkowaniach nie zostają potwierdzone przez rzekomego mocodawcę, który jest niezdolny do takiego potwierdzenia, co skutkuje ich nieważnością (art. 103 § 1 k.c.). Próba nadania im skuteczności w oparciu o konstrukcję działania po wygaśnięciu umocowania (art. 105 k.c.) byłaby wątpliwa, ponieważ w analizowanym przypadku mamy do czynienia z wygaśnięciem przedstawicielstwa ustawowego, a nie pełnomocnictwa, a zarazem brak jest podstawy prawnej do stosowania przepisów o pełnomocnictwie do przedstawicielstwa ustawowego. Z kolei analizując problem od strony sytuacji prawnej działającego małżonka trzeba zauważyć, że jego status jako gestora prowadzącego cudzą sprawę bez zlecenia nie przedstawia się w sposób jednoznaczny, dlatego że celem podejmowanych działań jest często realizacja obowiązku alimentacyjnego z art. 27 k.r.o., co powoduje, że w takich sytuacjach nie zostaje spełnione kryterium prowadzenia sprawy „cudzej”^[28].

²⁷ Agnieszka Nowicka, *Opieka i wsparcie osób z chorobą Alzheimera i ich opiekunów rodzinnych w Polsce* (Zielona Góra: Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, 2015), 139.

²⁸ Wprawdzie, jak zauważono w doktrynie, sprawa prowadzona przez gestora nie musi być wyłącznie cudza, ale interes cudzy powinien przeważać, a co najmniej powinien być realizowany w równym stopniu, co interes gestora. Tak Przemysław Drapała, *Prowadzenie cudzych spraw bez zlecenia. Konstrukcja prawna* (Warszawa: C.H. Beck, 2010), 75.

Kontrahenci małżonka często jednak nie wiedzą, że działa on bez umocowania i nie dokładają starań, aby tę okoliczność wyjaśnić. Jest tak zwłaszcza wtedy, gdy czynności mają charakter drobny i bieżący i nie wymagają do swej ważności zachowania szczególnej formy. Uczestnicy obrotu dążą bowiem do przyspieszenia i ułatwienia załatwiania spraw, a możliwość dokonania czynności z udziałem małżonka wychodzi tym oczekiwaniom naprzeciw. W tej sytuacji można postawić kolejną hipotezę, że skuteczność takich czynności rzadko bywa kwestionowana, ponieważ żaden z uczestników obrotu nie jest tym zainteresowany. Ewentualne wykazanie, że czynność jest bezwzględnie nieważna byłoby niekorzystne zarówno dla kontrahenta, jak i dla obojga małżonków, którym mogłoby utrudnić i dezorganizować funkcjonowanie gospodarstwa domowego, w tym leczenie i rehabilitację małżonka cierpiącego na demencję.

Umocowanie do dokonywania czynności w opisanej wyżej sytuacji mogłoby oczywiście pochodzić z udzielonego przez reprezentowanego pełnomocnictwa, jednak w sytuacji zaawansowanej demencji istnieje przeszkoda do jego prawidłowego udzielenia. Osoba, która z powodu zaburzeń świadomości nie jest w stanie sama zarządzać swoim majątkiem, nie będzie przecież również w stanie złożyć niewadliwego oświadczenia o udzieleniu umocowania. Jeżeli jednak pełnomocnictwo zostało udzielone w czasie, gdy reprezentowany był sprawny umysłowo, pełnomocnik może, nawet w okresie pogłębiającej się demencji mocodawcy, kontynuować reprezentację, ponieważ zaburzenia psychiczne nie stanowią przesłanki wygaśnięcia umocowania^[29]. Zdiagnozowanie pierwszych objawów demencji należałoby zatem traktować jako sygnał alarmowy mobilizujący do podjęcia działań mających zabezpieczyć przyszłe interesy chorego i jego rodziny, do których należy zaliczyć udzielenie pełnomocnictwa w zakresie zarządzania majątkiem osobistym (bądź kilku pełnomocnictw, oznaczając ich zakres, zwłaszcza, że w świetle art. 98 k.c. do czynności przekraczających zakres zwykłego zarządu nie wystarczy pełnomocnictwo ogólne). W ten sposób reprezentowany może zyskać wpływ na sposób wykonywania zarządu jego majątkiem w przyszłości, określając w treści umocowania jego nie tylko zakres, ale też warunki^[30]. W braku skorzystania z tej możliwości

²⁹ Pełnomocnictwo nie wygasa nawet w razie ubezwłasnowolnienia mocodawcy – szerzej Małgorzata Balwicka-Szczyrba „Komentarz do art. 101 k.c.”, [w:] *Pełnomocnictwo. Komentarz*, Małgorzata Balwicka-Szczyrba, Marcin Glicz, Anna Sylwestrzak (Warszawa: Wolters Kluwer, 2020), 77-78.

³⁰ Pełnomocnictwo może być udzielone pod warunkiem – Marcin Smyk, *Pełnomocnictwo według kodeksu cywilnego* (Warszawa: Wolters Kluwer, 2010), 120.

osoba cierpiąca na demencję znajdzie się w trudnej sytuacji niezdolności faktycznej do samodzielnego zarządzania majątkiem, a jej małżonek, na którego pomoc chory często jest zdany, zostanie postawiony przed dylematem inicjowania postępowania w sprawie o ubezwłasnowolnienie albo przed ryzykowną opcją dokonywania wadliwych czynności, czemu towarzyszyłoby maskowanie rzeczywistego stanu mentalnego współmałżonka w nadziei, że ważność czynności nie zostanie podważona. Obecnie jedyną drogą prowadzącą do zalegalizowania działań małżonka w sferze prawnej współmałżonka jest uzyskanie statusu przedstawiciela ustawowego w wyniku ubezwłasnowolnienia. Wydaje się jednak, że rozwiązanie mogłoby przynieść znacznie mniej inwazyjne narzędzie, o czym będzie mowa niżej.

4 | Przedstawicielstwo ustawowe małżonków *de lege ferenda*

W przedstawionej wyżej sytuacji, gdy jeden z małżonków sprawuje faktyczną pieczę nad drugim małżonkiem cierpiącym na zaawansowaną postać demencji, prowadząc gospodarstwo domowe, w tym wszelkie sprawy związane ze wspólnym zamieszkaniem i utrzymaniem, leczeniem i rehabilitacją chorego, należałoby rozważyć celowość umożliwienia mu kontynuacji tych działań poprzez stworzenie podstawy umocowania, które w świetle art. 29 k.r.o. już mu nie przysługuje. Konstrukcja ta mogłaby być alternatywą wobec ubezwłasnowolnienia w przypadkach, gdy to ostatecznie jawiłoby się jako środek zbyt daleko idący ze względu na niecelowość pozbawienia małżonka zdolności do czynności prawnych, z której i tak faktycznie nie korzysta. Opierałaby się więc nie na modelu substytucyjnym, w którym przedstawiciel działa zamiast reprezentowanego^[31], lecz na założeniu reprezentacji równoległej, polegającej na tym, że podmiot reprezentowany nie traci zdolności do czynności prawnych, ponieważ skutek ten nie jest w danym przypadku konieczny dla ochrony jego interesów. W odróżnieniu od umocowania z art. 29 k.r.o. umocowanie w analizowanej sytuacji

³¹ O krytyce modelu substytucyjnego – Maciej Domański, „Ubezwłasnowolnienie w prawie polskim a wybrane standardy międzynarodowej ochrony praw człowieka” *Prawo w Działaniu*, nr 17 (2014): 10-11.

nie powinno jednak powstawać z mocy prawa, ze względu na brak lub co najmniej znaczne ograniczenie czynnika kontroli ze strony reprezentowanego, który nie może skutecznie sprzeciwić się czynnościom współmałżonka^[32]; trzeba mieć również na uwadze, że kompetencje powstające *ex lege* stwarzają szczególne ryzyko naruszenia autonomii jednostki oraz zasad konieczności i proporcjonalności^[33]. Niezbędne byłoby zatem powołanie małżonka do reprezentowania przez sąd opiekuńczy, do którego zadań należałaby ocena, czy w okolicznościach konkretnej sprawy nie stanowiłoby to naruszenia interesów chorego małżonka. Z tego względu pożądane byłoby uwarunkowanie tego środka odpowiednimi przesłankami, takimi jak – na podobieństwo art. 39 k.r.o. – dobro rodziny, czemu powinno towarzyszyć, ze względu na to, że przedmiotem kompetencji ma być majątek osobisty, szczególne uwypuklenie dobra małżonka reprezentowanego. Należy również pamiętać, że dotykamy tu wrażliwej sfery relacji rodzinnych, a osoby starsze, zwłaszcza niepełnosprawne, szczególnie narażone są na przemoc (domową i ekonomiczną) również ze strony małżonka, który może wykorzystać swoją przewagę w celu pokrzywdzenia uzależnionego od niego chorego^[34]. Podobnie jak to ma miejsce na gruncie art. 29 k.r.o., pomocną w tym zakresie rolę mogłaby odegrać przesłanka pozostawiania małżonków we wspólnym pożyciu, ponieważ w razie rozkładu pożycia ustają wszelkie podstawy do obdarzenia małżonka zaufaniem^[35]. Zakres umocowania mógłby być zasadniczo wzorowany na ramach określonych

³² Sprzeciw, nawet w razie jego wyartykułowania jako oświadczenie woli może być bowiem dotknięte wadą oświadczenia woli. O charakterze sprzeciwu Janusz Gajda „Komentarz do art. 29 k.r.o.”, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. Krzysztof Pietrzykowski (Warszawa: C.H. Beck, 2018), 292.

³³ Kociucki, *Zdolność do czynności prawnych osób dorosłych i jej ograniczenia*, 278.

³⁴ W literaturze wymienia się kilkanaście kategorii przemocy wobec osób starszych – szerzej Dorota Kiełb-Grabarczyk, „Ludzie starzy jako osoby doznające przemocy i jako jej sprawcy”, [w:] *Przemoc w rodzinie. Ujęcie interdyscyplinarne*, red. Łukasz Wirkus, Paweł Kozłowski (Kraków: Impuls, 2017), 170-171 i cytowana tam literatura.

³⁵ Na marginesie warto zaznaczyć, że *de lege lata* przyjmuje się, że rozkład pożycia w zasadzie wyłącza ustanowienie małżonka kuratorem bądź opiekunem współmałżonka – Kociucki, *Zdolność do czynności prawnych osób dorosłych i jej ograniczenia*, 215. Z kolei Irena Kleniewska skrytykowała występujące w praktyce zbyt pobieżne podejście sądów, które opierają swą wiedzę o relacji małżonków na podstawie oświadczenia małżonka będącego kandydatem na przedstawiciela ustawowego – Irena Kleniewska, „Praktyka sądowa w zakresie ustanawiania i nadzorowania opieki dla osoby ubezwłasnowolnionej całkowicie” *Prawo w działaniu*, nr 4 (2008): 111-112.

w art. 29 k.r.o., czyli obejmować działanie w sprawach zwykłego zarządu i w tym obszarze umocowanie mogłoby przybierać charakter blankietowy. Natomiast w razie potrzeby dokonania czynności przekraczającej zakres zwykłego zarządu, małżonek powinien ubiegać się o zindywidualizowane zezwolenie, na wzór przewidzianego w ramach zarządu majątkiem wspólnym zezwolenia sądowego z art. 39 k.r.o. Mając na uwadze standardy wyznaczone przez art. 12 Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych środek ten powinien podlegać okresowej kontroli sądowej, co można byłoby osiągnąć np. przez odesłanie do stosowania przepisów k.r.o. o nadzorze sądu opiekuńczego nad sprawowaniem opieki. Optymalne umiejscowienie takiej regulacji byłoby w Dziale II „Prawa i obowiązki małżonków” w postaci oddzielnego przepisu (np. art. 29¹ k.r.o.) albo też w ramach rozbudowanego o kolejne paragrafy art. 29 k.r.o. Natomiast nie wydaje się wskazane lokowanie tego narzędzia w Tytule III „Opieka i kuratela”, ponieważ w opisanym przypadku mielibyśmy do czynienia z przedstawicielstwem ustawowym ściśle związanym w określonym stosunku rodzinnoprawnym (małżeństwem), a nie z typowym stosunkiem opiekuńczym w istocie od stosunków prawnorodzinnych niezależnym.

Przedstawiona propozycja wpisuje się w zgłaszane wcześniej w doktrynie postulaty reformy instytucji ubezwłasnowolnienia, w tym stanowi częściową (bo tylko na gruncie stosunków prawnorodzinnych) odpowiedź na postulat jednolitego uregulowania instytucji opiekuna faktycznego^[36]. Zmierza do zainicjowania dyskusji nad rozszerzeniem instytucji reprezentacji o przedstawicielstwo ustawowe małżonków powstające w oparciu o postanowienie sądu opiekuńczego. W razie przyjęcia tego kierunku szerokiej analizie wymagałaby zwłaszcza strona proceduralna postępowania, gdzie kluczowym elementem powinna być rzetelna ocena rodzaju przeskody, której doznaje jeden z małżonków w zarządzaniu majątkiem. Jeżeli przeszkoda ta sprowadza się do zaburzeń psychicznych, być może celowym byłoby wprowadzenie wymogu obligatoryjnego przedstawienia opinii biegłego z zakresu psychiatrii. Należałoby bowiem zminimalizować ryzyko pochopnego autoryzowania małżonka, którego celem mogłoby być nadużywanie udzielonych kompetencji z pokrzywdzeniem reprezentowanego.

³⁶ Postulat ten zgłosił Kociucki, *Zdolność do czynności prawnych osób dorosłych i jej ograniczenia*, 283.

5 | Podsumowanie

Polski system prawny, pomimo iż przewiduje szereg środków prawnych dających podstawę do reprezentacji osób doznających przeszkody w załatwianiu własnych spraw, nie zapewnia im jednak dostatecznej ochrony. Dotyczy to m.in. osób cierpiących na takie zaburzenia psychiczne, jak demencja, na których przykładzie wykazano istniejące braki. Nie ma bowiem odpowiednio elastycznych środków awaryjnych, mogących znaleźć zastosowanie w razie, gdy chory nie ustanowił wcześniej pełnomocnika i ze względu na aktualny stan psychiczny już go ustanowić nie może, a ubezwłasnowolnienie jawi się jako zbyt daleko idąca, a więc nieproporcjonalna i niepotrzebna ingerencja w sferę prawną chorego. W pewnych sytuacjach powstaje przecież potrzeba reprezentacji, której nie towarzyszy jednak konieczność umniejszania zdolności do czynności prawnych osoby reprezentowanej.

Powstające na podstawie art. 29 k.r.o. przedstawicielstwo ustawowe małżonka w zakresie spraw zwykłego zarządu działa jednak tylko w początkowej fazie rozwoju demencji, kiedy dolegliwości chorego występują jeszcze sporadycznie, natomiast w zaawansowanej postaci choroby, gdy objawy uległy utrwaleniu, kompetencja ta już nie przysługuje. Dlatego sformułowano postulat nowego unormowania przedstawicielstwa ustawowego małżonków, które wymagałoby w opisanej sytuacji sądowego udzielenia takiego umocowania. Propozycja ta wymaga jednak dalszych pogłębionych studiów co do przesłanek i zakresu umocowania, jak również identyfikacji i minimalizacji zagrożeń, które mogłyby pociągać dla reprezentowanego małżonka oraz pozostałych uczestników obrotu prawnego. Można żywić nadzieję, że wzbogaci ona dyskusję na temat wzmocnienia ochrony prawnej osób starszych i dostarczy materiałów do prac legislacyjnych w tym obszarze.

Bibliografia

- Andrews June, *Demencja. Kompleksowy przewodnik po chorobie*. Gdańsk: Wydawnictwo Harmonia, 2017.
- Antas Marek, „Komentarz do art. 29 k.r.o.”, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy*, red. Mariusz Załucki. 176-180. Warszawa: C.H. Beck, 2023.

- Balwicka-Szczyrba Małgorzata, „Komentarz do art. 101 k.c.”, [w:] *Pełnomocnictwo. Komentarz*, Małgorzata Balwicka- Szczyrba, Marcin Glicz, Anna Sylwestrzak. 76-86. Warszawa: Wolters Kluwer, 2020.
- Błądowski Piotr, „Konsekwencje procesu demograficznego starzenia się ludności jako zadanie dla administracji publicznej”, [w:] *Raport na temat sytuacji osób starszych w Polsce*, red. Piotr Błądowski, Barbara Szatur-Jaworska, Zofia Szweda-Lewandowska, Paweł Kubicki. 33-48. Warszawa: Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, 2012.
- Breyer Stefan, Stanisław Gross, „Komentarz do art. 29 k.r.o.”, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. Maurycy Grudziński, Jerzy Ignatowicz. 47-48. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze, 1966.
- Domański Maciej, „Ubezważnowolnienie w prawie polskim a wybrane standardy międzynarodowej ochrony praw człowieka” *Prawo w Działaniu*, nr 17 (2014): 7-47.
- Drapała Przemysław, *Prowadzenie cudzych spraw bez zlecenia. Konstrukcja prawna*. Warszawa: C.H. Beck, 2010.
- Drobot Jolanta, „Ubezważnowolnienie całkowite na tle rozwiązań europejskich” *Radca Prawny*, nr 1 (2020): 115-132.
- Ernst Ulrich, „Ubezważnowolnienie” *Transformacje Prawa Prywatnego*, nr 4 (2010): 21-32.
- Gabryelewicz Tomasz, „Czym jest otępienie?”, [w:] *Otępienie w praktyce*, red. Tomasz Gabryelewicz, Anna Barczak, Maria Barcikowska. 11-16. Poznań: Termedia Wydawnictwa Medyczne, 2018.
- Gabryelewicz Tomasz, „Otępienie rzekome”, [w:] *Otępienie w praktyce*, red. Tomasz Gabryelewicz, Anna Barczak, Maria Barcikowska. 17-22. Poznań: Termedia Wydawnictwa Medyczne, 2018.
- Gajda Janusz, „Komentarz do art. 29 k.r.o.”, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. Krzysztof Pietrzykowski. 289-293. Warszawa: C.H. Beck, 2018.
- Gauthier Serge, Pedro Rossa-Neto, „Wstęp do rozpoznania otępienia”, [w:] *Demencja. Trafna diagnoza*, red. Serge Gauthier, Pedro Rossa-Neto. 1-5. Warszawa: PZWL Wydawnictwo Lekarskie, 2011.
- Gołębiowski Krzysztof, „Pojęcie zarządu na przykładzie art. 29 k.r.o.” *Kwartalnik Prawa Prywatnego*, nr 1 (2019): 121-145.
- Gołowkin-Hudała Magdalena, „Obowiązek zaspokajania potrzeb rodziny wobec podeszłego wieku małżonków”, [w:] *Prawne aspekty starości*, red. Aleksandra Wilk, Magdalena Gołowkin-Hudała. 67-82. Warszawa: Difin, 2014.
- Greguła Joanna, „Przedstawicielstwo opiekuńcze – projekt nowej instytucji w prawie rodzinnym” *Krakowski Przegląd Notarialny*, nr 2 (2016): 17-48.
- Grochmal-Bach Bożena, *Cierpienie osób z otępieniem typu Alzheimera. Podejście terapeutyczne*. Kraków: Wydawnictwo WAM, 2007.

- Gromek Krystyna, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*. Warszawa: C.H. Beck, 2004.
- Jadczyk-Żebrowska Marta, *Prawa i obowiązki małżonków*. Warszawa: Wolters Kluwer, 2017.
- Jędrejek Grzegorz, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz do art. 1-616*. Warszawa: Wolters Kluwer, 2013.
- Kędziora-Kornatowska Kornelia, Anna Polak-Szabela, „Zaburzenia otępienne w populacji osób powyżej 60. Roku życia”, [w:] *Psychogeriatrya*, red. Mateusz Cybulski, Napoleon Waszkiewicz, Elżbieta Krajewska-Kuśak, Kornelia Kędziora-Kornatowska. 13-25. Warszawa: PZWL Wydawnictwo Lekarskie, 2022.
- Kiejna Andrzej, „Epidemiologia choroby Alzheimera”, [w:] *Choroby otępienne. Teoria i praktyka*, red. Jerzy Leszek. 25-30. Wrocław: Wydawnictwo Continuo, 2003.
- Kiełb-Grabarczyk Dorota, „Ludzie starzy jako osoby doznające przemocy i jako jej sprawcy”, [w:] *Przemoc w rodzinie. Ujęcie interdyscyplinarne*, red. Łukasz Wirkus, Paweł Kozłowski. 161-184. Kraków: Impuls, 2017.
- Kleniewska Irena, „Praktyka sądowa w zakresie ustanawiania i nadzorowania opieki dla osoby ubezwłasnowolnionej całkowicie” *Prawo w działaniu*, nr 4 (2008): 104-118.
- Kociucki Leszek, *Zdolność do czynności prawnych osób dorosłych i jej ograniczenia*. Warszawa: C.H. Beck, 2011.
- Lubowiecki Daniel, *Ubezwłasnowolnienie w Polsce w świetle standardów Rady Europy*. Łódź-Warszawa: Archaograph Wydawnictwo Naukowe, 2020.
- Machnikowski Piotr, „Pełnomocnictwo opiekuńcze w pracach Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego w latach 2012-2015” *Rejent*, nr 5 (2016): 50-59.
- Nowicka Agnieszka, *Opieka i wsparcie osób z chorobą Alzheimera i ich opiekunów rodzinnych w Polsce*. Zielona Góra: Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, 2015.
- Oberholzer Mihael, Claudio Bassetti, Réne Müri, Kristina Göhl, Ansgar Felbecker, Georg Kägi, Lilian de Cassai, Uwe Herwig, Dominik Zieglgänsberger, „Postacie otępienia”, [w:] *Choroby otępienne*, red. Konrad Rejdak. 41-84. Wrocław: Edra Urban & Partner, 2020.
- Opala Grzegorz, „Epidemiologia otępień w perspektywie prognoz demograficznych”, [w:] *Choroby otępienne. Teoria i praktyka*, red. Jerzy Leszek. 31-44. Wrocław: Wydawnictwo Continuo, 2003.
- Pasieka-Kuzara Marta, „Bliski koniec instytucji ubezwłasnowolnienia?” *Transformacje Prawa Prywatnego*, nr 2 (2021): 85-104.
- Piątowski Józef, „Wzajemna reprezentacja małżonków”, [w:] *System prawa rodzinnego i opiekuńczego*, red. Józef Piątowski. 270-276, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź: Ossolineum, 1985.

- Piątowski Józef, *Stosunki majątkowe między małżonkami*. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze, 1955.
- Rzonca Stanisław, „Instytucja zarządu w prawie cywilnym a zarząd majątkiem wspólnym małżonków” *Studia Cywilistyczne*, t. xxxi (1981): 93-148.
- Słotwiński Szymon „Dochodzenie roszczeń odszkodowawczych w świetle art. 29 k.r.o.” *Acta Iuris Stetinensis*, nr 9 (2015): 109-123.
- Smyczyński Tadeusz, „Prawa i obowiązki małżonków”, [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. xi, red. Tadeusz Smyczyński. 213-241, Warszawa: C.H. Beck, 2014.
- Smyk Marcin, *Pełnomocnictwo według kodeksu cywilnego*. Warszawa: Wolters Kluwer, 2010.
- Sokołowski Tomasz, „Komentarz do art. 29 k.r.o.”, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. Henryk Dolecki, Tomasz Sokołowski. 113-117. Warszawa: Wolters Kluwer, 2013.
- Sychowicz Marek, „Komentarz do art. 29 k.r.o.”, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. Kazimierz Piasecki. 172-176. Warszawa: Lexis Nexis, 2011.
- Szer Seweryn, *Prawo rodzinne*. Warszawa: PWN, 1966.
- Szeroczyńska Małgorzata, „Mozolna droga ku likwidacji instytucji ubezwłasnowolnienia”, [w:] *Prawa osób z niepełnosprawnością intelektualną lub psychiczną w świetle międzynarodowych instrumentów ochrony praw człowieka*, red. Dorota Pudzianowska. 164-189. Warszawa: Wolters Kluwer, 2014.
- Wilejczyk Magdalena, *Zagadnienia etyczne części ogólnej prawa cywilnego*. Warszawa: C.H. Beck, 2014.
- Zima Monika, „Ubezwłasnowolnienie osób z niepełnosprawnością intelektualną w świetle Konstytucji RP oraz Konwencji o Prawach Osób Niepełnosprawnych”, [w:] *Studium nad potrzebą ratyfikacji przez Rzeczpospolitą Polską Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych*, red. Krzysztof Kurowski. 39-79. Łódź: Wydawnictwo Kurza Stopka J. Tyluś Malak, 2010.

